

FIGURI MUREȘENE

de
Dr. EUGEN NICOARĂ și VASILE NETEA

Tip. „Ardeleana“ Tg.-Mureș 708 -1933

Introducere

Orice popor și orice țară își are oamenii ei mari, cari au știut să ridice neamul și țara lor prin munca lor străduitoare și prin jertfa vieții lor.

Popoarele, la rândul lor, s'au cinstit pe ele înșile, prin păstrarea amintirii acestor mari bărbați, cari prin viața lor servesc pilda ce trebuie să urmeze orice om ce-și iubește neamul, țara și ține la cinstea sa de om creștin și civilizat.

Avem și noi, ca ori care popor, bărbații noștri mari, cari strălucesc pe cerul trecutului nostru istoric ca luceferi, și luminează calea urmașilor în veacurile viitoare.

Orice colț a țării noastre ascunde în sânul ei leagănul și mormântul multor bărbați mari și străluciți. Amintirea lor a rămas în veci nemuritoare.

Fericit satul și locul unde au luptat trăind și unde au murit jertfindu-se astfel de bărbați, căci binecuvântarea cerească s'a arătat

acolo și mândria sfântă încununează numele acestui loc.

Județul Mureș, mai mult ca oricare altele, se poate mândri, cu drept cuvânt, cu o pleiadă întreagă de figuri strălucite, a căror viață, plină de străduințe mărețe, poate servi exemple luminate astăzi, în mijlocul beznaticii răsturnări de valori.

I.

Petru Maior

Incepem cu evocarea lui Petru Maior un ciclu de articole asupra personalităților cari s'au născut sau au trăit pe pământul acestui județ și cari prin acțiunea lor au făcut cinste neamului românesc. Am ținut să deschidem acest ciclu cu Petru Maior, fiindcă numele lui este mai des amintit și mai strâns legat de viața culturală a ținutului mureșan. Sunt două instituții cari îi poartă numele: Gimnaziul mixt din Reghin, și școala primară din satul părinților săi, Căpușul de câmpie. Tot în Reghin mai funcționează un comitet, care se străduiește să adune sumele necesare ridicării unui monument, pe piața orașelului care a avut cinstea să-l aibă pe Petru Maior ca protopop. Marele învățat cu care deschidem ciclul „figurilor mureșene“ face parte din acei bărbați înflăcărați dela sfârșitul veacului al XVIII. din a căror minți a isbucnit năvalnic lumina desrobirii popoarelor. Petru

Maioresc a fost un precursor al unirii noastre culturale și politice. De numele lui se leagă aceea impresionantă mișcare culturală de la sfârșitul veacului pomenit, cunoscută în istorie sub numele de „școala ardeleană“. Dar această școală ardeleană a fost de fapt o mare și îndrăzneată școală românească, a cărei frământare a cuprins în vârtoarea ei întreaga noastră intelectualitate de la începutul veacului al XIX. Din scrierile lui Petru Maioresc, Gheorghe Șincai și Samuil Micu-Klein, a țâșnit lumina care a pătruns în sufletul românilor de pretutindeni, trezindu-i și pregătindu-i pentru acele strălucite evenimente care au dus la realizarea României Mari. Din mărturisirile lui Costache *Negruzi*, Alexandru *Odobescu*, Al. Papiu Ilarian, etc. se poate vedea clar, marele efect pe care cărțile școlii ardelenice l-au avut în dezvoltarea noastră culturală și națională. Cităm pentru acest caz mărturisirea lui Kogălniceanu în ceea ce privește contribuția lui Petru Maioresc, la înălțarea neamului românesc: „Petru Maioresc, de fericită aducere aminte, ca un nou Moisi, a deșteptat duhul național, mort de mai mult de un veac; și lui îi datorăm o mare parte a impulsului patriotic ce de atunci s'a pornit

în tustrele provincii a vechii Dacii“. Acest luptător providențial este originar din Căpușul de câmpie, și s'a născut la anul 1755. Dăm acest loc și această dată cu toată rezerva, fiindcă istoricii noștri literari încă nu sunt fixați pe deplin asupra locului și nașterii marelui învățat.

Astfel Dl. Adamescu în „Contribuțiuni la bibliografia românească“, (vol. I.) dă ca dată a nașterii lui Petru Maior anul 1760. Dar această dată nu poate fi ușor crezută, căci Papiu Ilarian ne spune în monografia sa despre Șincai că acesta pleacă împreună cu Petru Maior în 1774 la Roma, trimiși de unchiul acestuia din urmă, mitropolitul Grigore Maior dela Blaj. Dacă am lua ca exactă data pusă de Dl. Adamescu, urmează că Petru Maior avea când a plecat la Roma, vârsta de 14 ani, ceea ce greu ne vine să admitem având în vedere că acești tineri erau trimiși la Roma pentru studii superioare. Și apoi mai avem un argument împotriva acestei date pe care noi nu putem să o acceptăm. Biografia lui Petru Maior în frunte cu Dl. G. Bogdan Duică, At. M. Marienescu, A. Densușianu, T. Cipariu etc. afirmă în scrierile lor privitoare la acesta, că a făcut studii secundare la Tg.-Mureș, Cluj și

Blaj. Aceste studii n'au putut fi atât de scurte, ca să credem că la 14 ani Petru Maior a putut fi trimis la Roma. Rămâne așa dar mai aproape de adevăr data pusă de noi, și care se găsește și în alți istorici, anul 1755, după care în anul plecării la Roma Petru Maior avea 19 ani, iar Șincai 21.

Mai greu de fixat este locul nașterii sale. Și aici părerile sunt împărțite. Unii susțin că ar fi fost născut în Căpușul de Câmpie, alții afirmă că acolo îi locuiau numai părinții, iar că Petru Maior ar fi născut în altă parte. Se dă ca loc precis Tg.-Mureșul. Dar lipsind în această chestiune o suficientă documentare, noi rămânem pe lângă aceia cari susțin că Petru Maior s'a născut în Căpușul de Câmpie. Satul pomenit este așezat la hotarul de vest al județului Mureș, în apropiere de târgușorul Band. Un sat cu uliți noroioase ca toate satele de câmpie și cu multe case mărunte. Un sat sărac. Nimic — în afară de școală care are scris pe frontispiciu numele lui Petru Maior — nu amintește că în acest sat ar fi trăit copilul care a devenit apoi un atât de strălucit bărbat. Nici măcar o placă comemorativă, care să amintească sătenilor că din mijlocul lor a eșit un mare învățat și un mare

român. Deși în această comună mai trăesc români cari se dau drept urmași ai lui Petru Maior, și printre altele vom aminti chiar familia înv. Ștefan Pop, totuș acești urmași par'că au uitat datoria ce o au față de strălucita lor rude nie. Fie aceste rânduri un îndemn! — Fie ca ele să pătrundă în inimile căpușenilor și să-i adune în jurul amintirii lui Petru Maior.

. . . Precum am văzut mai sus, după studiile secundare Petru Maior dând dovadă de strălucite aptitudini intelectuale, a fost trimis împreună cu marele idealist G. Șincai, la Roma, în anul 1774. Aici marii luminători ai românilor au învățat cinci ani. Dar învățătura lor n'a fost ceeace se aștepta Blajul, învățătura bisericească, ci adăpare îmbelșugată la isvorul latinității noastre. Tinerii români au cercetat cu îndrăsneală și cu stăruință vechile biblioteci ale Romei și acolo, în învechitele documente ei au descoperit originile glorioase ale unui neam, ai cărui fii uitaseră de mândria străbunilor și gemeau sub sabia cutropitorilor. Din contactul cu puternica noastră latinătate sufletul tinerilor învățăcei trimiși să devie buni catolici, a luat un nou drum, și un ideal îndrăsneț, le-a înflăcărat inimile. Un

avânt răscolitor i-a mânat spre alte rosturi, decât acele aşteptate de vlădicii Blajului. Latinitatea noastră le-a părut acestor tineri atât de evidentă şi mai ales atât de necesară, încât şi-au închinat întreaga lor viaţă pentru dovedirea şi întărirea ei . . . Inarmat cu o sumedenie de cunoştinţe şi însemnări, şi mai ales cu o puternică dragoste de muncă tânărul învăţat s'a întors la Blaj în anul 1779. Aici a rămas puţin timp ca profesor. Dar Petru Maior al cărui suflet era acum plămădit din flacăra unui ideal şi din curajul unei credinţe, nu era un om obişnuit, tăcut şi supus, încât a ajuns în scurt timp în aspră vrajbă cu episcopul Bob. Vom vorbi despre acest vlădică sărac cu duhul şi fapta, când vom ajunge la articolul despre Şincai. În urma acestei vrajbe, Petru Maior a venit ca protopop în liniştitul orăşel dela marginea câmpiei ardelenene, Reghinul. Aici, acel care va da un impuls nou unui sfârşit de veac, şi-a scris cărţile din a căror pagini a răsărit lumina cunoştiinţei pentru norodul cufundat în întunec şi hulă. Aici cercetând document după document, epocă după epocă, Petru Maior a scris „*Istoria pentru începutul Românilor în Dacia*“. Cu câte greutate a avut de luptat,

cu câtă trudă a răsbit în negurile unui trecut atât de îndărătnic tăgăduit până a putut limpezi și așterne pe hârtie începutul vieții unui popor cu niște strămoși atât de glorioși cum are poporul românesc! Aici, în Reghin, s'a întâlnit Petru Maior cu dușmanul neamului românesc, *Sulzer*, care comanda un regiment de husari pe locul care și azi se numește „școala cailor“. Pe strada care duce la acest loc, locuia Protopopul Maior, stradă care azi poartă numele lui. Câte discuții nu vor fi avut loc între omul unei credințe, învățatul pătruns de argumente care era Petru Maior, și între superficialul *Sulzer*!... Cartea lui Maior pe lângă bogăția de argumente impresionant alcătuite, mai aduce un grai limpede și vioi, în care oameni și fapte apar descriși cu tăria unui entuziasm clocotitor. E cartea pe care cu ani în urmă întâiul nostru prozator, Costache Negruzzi, va învăța să scrie și să citească românește, limba în care își va scrie mai târziu frumosele sale opere. Dar Petru Maior convins fiind că naționalitatea fără limbă e o imposibilitate, a căutat să convingă pe contemporanii săi de necesitatea revizuirii sistemului nostru de scriere, și a unei îndrumări lingvistice conforme cu struc-

tura noastră latină. Era pe vremea când puținele cărți românești existente, erau scrise cu litere chirilice. Petru Maior a stăruit pentru introducerea alfabetului latin și pentru fixarea unei ortografii în care să fie posibilă scrierea unei limbi romanice, cum era limba românească. Odată cu introducerea alfabetului latin, Petru Maior a început lupta pentru dovedirea latinității limbei române. Pentru acest scop a scris trei studii — sau dizertații cum le numea el. — *„Dizertație pentru începutul limbei românești și dialogul între nepot și unchiu ; Dizertație pentru literatura cea veche a Românilor și ortographia romana sive latino-valahica.* Tot Petru Maior a mai scris și întâia carte despre „Istoria bisericii Românilor“, în care a căutat să dovedească încreștinarea *de către Români* a neamurilor conlocuitoare. Petru Maior a fost un spirit larg și un vizionar profund. El a știut că numai prin trezirea maselor populare la o viață conștientă și limpede în sens național, clasa diriguitoare va avea tăria să lupte pentru emanciparea popoului românesc. De aceea dintre toate cărțile școlii ardeleni, cărțile lui Petru Maior sunt cele mai apropiate de sufletul popular. El voia o clasă de jos luminată, din care să poa-

tă isbucni energiile necesare pentru ridicarea unui neam. El își dădea seama că un popor a cărui nobilime era înstreînată — cum era pe atunci nobilimea românească — nu se poate ridica decât printr'o mișcare de masse cu un obiectiv național. Petru Maior a fost un democrat cultural. Conștient de puterea scri-sului, el a turnat în cărțile lui un avânt regenerator și o simțire înfierbântată. Dacă ar fi trăit între alte împrejurări, cu siguranță că Petru Maior ar fi devenit un vajnic apără-tor al drepturilor poporului și al culturalizării lui. A fost un sincer prețuitor al mulțimilor obidite, pe care le voia luminate. El știa că numai o strânsă legătură între masele populare și intelectuali, având acelaș isvor de pornire și acelaș ideal în acțiune, va pu-tea crea sinteza unei mentalități naționale și entuziasmul unei credințe. El a înțeles că pentru ridicarea obiditului nostru neam nu e suficientă conștiința naționalității, ci trebuie ca acest neam să ducă o sobră viață morală și o cumpănită atitudine față de vicisitudinile vieții. El voia o viață pătrunsă de spiritul creștin, și consacrată unei dreptăți binefăcă-toare. Voia o omenire cinstită și măsurată în pretențiile ei dorind să o îndrume pe căile

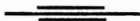
adevărului. Petru Maior pornește spre realizarea acestei năzuinți dela idealismul creștin, inspirat de sublima jertfă alui Isus.

Această năzuință Petru Maior a înche-gat-o în predicile sale adunate în „*Didahii*“ și „*Propovedanii*“. Prin aceste predici strălucitul bărbat s'a dovedit a fi un minunat orator bi-sericesc. Predicile sale citite cu ochii zilei de azi, par adevărate surprize prin frumusețea și sprinteneala limbei, prin argumentele istorice invocate, și mai ales prin calda duiosie care se desprinde din ele și prin înflăcăratele lor patetice. Tot Petru Maior a mai făcut și operă de pedagog, traducând pentru uzul părinților cartea lui Fénelon, „*Telemac*“, carte care cuprinde învățături pentru o bună educație... În acest timp s'a edificat în Reghin și o bi-serică prin concursul fraților macedoneni, Marinovici, îndemnați de Petru Maior.

La 1809, în urma morții lui Samuil Micu-Klein, Petru Maior pleacă la Buda ca revi-zor al tipógrafiei. Acum începe el tipărirea prețioaselor sale opere ! Rând pe rând apar minunatele sale cărți, fiecare trăgând după ele brazde largi de lumină și adevăr. Aceasta i-a atras și o energică polemică cu învățatul vienez Kopitar, polemică din care românul

a ieșit învingător. După aceste cărți s'a orientat o întreagă epocă și cu ele s'a deschis lungul drum care ne-a dus la încheierea României. Ele au fost prefața măreață a unor timpuri de glorie și flacăra care a înălțat sufletul poporului românesc. A fost un bărbat mare, un bărbat ales, un bărbat providențial. Dar dacă viața lui Petru Maior a fost așa de plină, așa de luminată, sfârșitul lui a fost obscur și trist. Nici până azi nu se știe locul unde a fost înmormântat strălucitul istoric, filolog și român ! Se știe că a murit la 15 Februarie 1821, dar nu s'a putut afla unde a fost înmormântat. Dar coborându-ne spre sfârșitul acestui articol, nu-l putem încheia fără un regret și fără o muștrare. Opera lui Petru Maior e azi o operă pierdută, o operă moartă. Generația care se ridică cunoaște pe Petru Maior numai din auzite, fiindcă nu există nici-o carte să cuprindă înflăcăratele gânduri ale lui Petru Maior. Puținele cărți care se mai găsesc, sunt păstrate ascuns prin bibliotecile mari mai mult pentru uzul specialiștilor. Fii poporului pentru care Petru Maior s'a străduit atâta, n'au de unde cunoaște adevărul și năzuința unei vieți. Într'ore vreme când se tipăresc atâtea răutăți nu

se găsește o editură care să-l editeze și pe Petru Maior! Iată de ce regretăm că nu avem o editură de stat, care să editeze operele ce alcătuiesc patrimoniul nostru cultural. Petru Maior e un uitat, el care a scos din uitare un întreg popor! E aceasta ingratitudea unui popor, care nu vrea să-și cinstească cum se cuvine eroii și îndrumătorii.

II.

George Șincai

Tovarășul de studii și de gânduri al lui Petru Maior, a avut o viață mai tristă și un destin mai tragic decât acesta din urmă. În timp ce viața lui Petru Maior s'a depănat calmă și rodnică, o viață de savant, aceea a idealistului și nefericitului său prieten a fost o viață de continuă agitație, de suferință, de umiliri. O viață de pribegie, o viață eminesciană. Aceaș nenorocită soartă a urmărit cu înverșunare și măreața sa operă. Nici până în ziua de azi încă nu s'a publicat în întregime strălucita sa carte, zenitul idealului său, „Cronica Românilor“. Dar din cauza acestei vieți amare și excepționale, contemporanii lui George Șincai ne-au lăsat mai multe mărturii și isvoare asupra acestui sbuciumat. Mai adăugăm apoi la aceasta și funcția de director al școalelor din Ardeal și

vom înțelege de ce biografia lui George Șincai deși mai tristă, este totuș mai limpede și mai precisă decât a lui Petru Maior. A avut și norocul de a găsi un biograf din aceeaș structură sufletească cu el, Al.-Papiu Ilarian. Acesta și-a alcătuit din „viața, opera și ideile lui George Șincai“ discursul său de recepțiune cu care a fost primit în sânul Academiei Române . . . Asupra anului nașterii lui George Șincai există o ușoară bănuială. Se dă ca dată a nașterii lui ziua de 28 Februarie 1754, dar apoi această dată este răsturnată de însemnările de mai târziu al lui George Șincai, care fixează ca an al nașterii, fără a mai cuprinde ziua și luna, anul 1753. Locul nașterii este satul Samșud (azi Șincai) din județul Mureș, unde un pios semn comemorativ amintește românilor originea învățatului școalei ardelenene. Numele părinților Ioan și Ana. George Șincai era de origine nobilă, din țara Oltului și anume din Șinca Veche, județul Făgăraș. În decursul vieții sale, cu ocazia relațiilor cu cârmuirea ardeleană, el a arătat adesea originea sa nobiliară. Tatăl lui Gheorghe Șincai a ținut să îndrume de timpuriu pe fiul său spre o instrucțiune

serioasă, care în acel timp se făcea numai în limbi streine, de aceea îl vedem pe micul Şincai cercetând mai întâi şcoala ungurească din Săbed (satul de lângă Târgu-Mureş). Dar neîmpăcându-se cu mediul de aici, se întoarce la Şamşud, unde urmează scoala sătească mai departe. Sfârşind puţina învăţătură din sat, George Şincai ajunge elev la şcoala reformatilor din Tg.-Mureş, la anul 1766. Aici o învăţat limba maghiară şi a început învăţarea limbei latine. A stat doi ani. Îşi continuă apoi studiile la Cluj la seminarul „Iosefin“, unde se înscrie la 1768. Voeşte acum să înveţe limba germană. Se înscrie, deci, la 1772 la liceul Piaristilor din Bistriţa-săsească. Deşi român şi începător în limbile streine, totuşi George Şincai a fost pretutindeni un elev strălucit, ajungând mereu premiant. Se frământa în el adâncă şi îndrăsneţa lui inteligenţă, apriga voinţă de muncă, şi dârza lui mândrie de „valach“. La 20 de ani George Şincai era socotit atâta de învăţat, încât episcopul Grigore Maior îl socoteşte vrednic de a fi profesor la Blaj. Aici intră în mănăstire unde rămâne un an. În anul următor, 1774, episcopul pomenit, bun cunoscător de oameni

și de inteligențe, dându-și seama de posibilitățile intelectuale ale lui George Șincai, îl trimite împreună cu pe Petru Maior la Roma, în *institutul de propaganda fide*. Iată cum descrie Al. Papiu-Illarian intrarea lui George Șincai în Roma; „La 1774 intră Șincai în cetatea eternă. Văzu columna lui Traian și se inspiră de Geniul Daciei și al Romei. El fusese trimis în Roma Papilor, și se întoarse răpit de Roma lui Romulus și a lui Traian.“ A stat în Roma cinci ani. Doi ani a învățat filosofia, și apoi trei ani teologia. Scopul pentru care fusese trimis la Roma era atins. Luase în 1779 doctoratul în filosofie și teologie. Blajul putea fi mulțumit. Dar alături de acest scop școlar, și oarecum oficial, George Șincai își impusese un ideal măreț și genial, de astă dată personal și național. Voia să ajungă istoricul neamului românesc. Lucru greu și spinos pentru acea vreme. Cei cinci ani trăiți la Roma nu i-a petrecut George Șincai în obișnuite și obligatorii studii școlare. El a cutreerat bibliotecile cele vechi și interesante, în care dormeau, uitate, atâtea documente privitoare la obârșia și viața neamului nostru. A răscolit actele vechi de

prin arhivele închise, și a aflat pentru neamul său lumină și adevăr strălucitor. În acești cinci ani de îndărjită muncă, George Șincai intrase în relații prietenoase cu mulți savanți italieni, dela care și-a procurat interesante și prețioase informații și documente asupra istoriei noastre. Se cuvine să însemnăm aici numele aceluia care l-a ajutat să deschidă multe uși, numele cardinalului Ștefan Borgia (citat de Al. Papiu Ilarian) căruia neamul nostru trebuie să-i poarte mare recunoștință. Acest protector al lui George Șincai, Ștefan Borgia, l-a ajutat să cerceteze multe locuri interesante, care altfel i-ar fi rămas necunoscute și neștiute. George Șincai făcuse foarte bună impresie la Roma, deaceia îl vedem bine primit și privit cu simpatie în cercurile de acolo. Avea voie să citească orice fel de carte, ceeace unui student teolog nu-i era permis, și i-se dăruiseră chiar și doi însoțitori, care să-l conducă ori și unde ar fi poftit. După terminarea studiilor tinerii români plecară spre casă. George Șincai este oprit la Viena din dorința bătrânei împărătese Maria Terezia, și intră în institutul Sft. Barbara, al cărui director era bunul său prieten și tova-

răș Samuil Micu Klein. Aici rămâne George Șincai un an. In acest timp reface și întărește cartea prietenului său, pe care o publică apoi împreună sub titlul de „Elementa linguae Daco-Romanae“ la anul 1780. Dar în afară de această lucrare, George Șincai începe opera sa monumentală, „Cronica românilor“. Pentru atingerea acestei ținte, cea mai înaltă a vieții lui, George Șincai lucrează și aici după metoda întrebuițată la Roma. Cercetează biblioteci și muzee, scotocește arhivele și deschide relații cu savanții aflători aici. Dela acești savanți, pe care biograful lui Șincai îi numește, obține el multe documente justificative ale Istoriei noastre. Al. Papiu Ilarian numește între altele și o diplomă dată de Mihai Viteazul. Dela Viena George Șincai vine în Ardeal, unde în 1782 este numit, după dorința împăratului Iosif II, ca director al școalelor. In această funcțiune își dovedește, el, marele său talent de organizator, de om de școală și de român. A înființat 300 de școli. Dăm după un articol al Dlui Traian Popa (Soc. de mâine) numele unor școli înființate de George Șincai în actualul județ Mureș: Erneul mare, Mădărășul de Câmpie,

Medeşfalău. Niraşteu. Şamşudul de câmpie, Şeulia şi Sângeorgul de Mureş. După un alt articol al Dlui Zenovie Păclişanu, (Transilvania) mai găsim două şcoli înfiinţate de Şincai în părţile noastre : Milaşul Mare şi Reghin. George Şincai a fost un director harnic. A cutreerat satele în dese inspecţii şcolare, organizând şi sfătuind pretutindeni. Tărâtimea, pentru care are în „Cronica“ sa cuvinte atât de triste şi de duioase, el se străduia să o facă energetică şi pricepută, pentru a se putea scutura de robia nedreaptă şi crudă. El, ca istoric, cunoaştea menirea poporului român, aici, la porţile Europei, şi deaceia s'a străduit cu hărnicie să lumineze acest popor. El a fost, ca director, omul vremurilor democrate, pe care le propovăduia bunul său protector Iosif II, năzuindu-se pentru ridicarea şi întărirea poporului. O mai voia aceasta ca român, care-şi dădea seama de sforţările şi drumurile pe care trebuie să le străbată neamul său, pentru a se putea ridica şi acţiona ca factor politic. Era pe vremea când, în Ardeal, cele trei naţiuni conlocuitoare, Ungurii, Saşii şi Secuţii îşi hotărâseră dominaţia lor politică şi administrativă, asuprind şi so-

cotind națiunea română, ca națiune „tolerată“. George Șincai a dus o luptă îndârjită împotriva acestei atitudini nedrepte, arătând, pe bază de documente istorice, rolul dominant pe care îl are națiunea română. Pe baza acestei dominații, istorice și numerice, George Șincai pretindea drepturi și lumină pentru poporul său. A fost cea mai fierbinte dorință a tru-dnicei sale vieți. Sufletul lui era plin de revoltă, împotriva acestei nedreptăți istorice, căreia el îi dedică în „Cronica“ sa glas mustător și țipăt amarnic spre trezire și îndreptare. În special se ridică George Șincai împotriva nobilimii maghiare din Ardeal, mai toată de origine românească, dar prin trecerea la confesiunile calvină și catolică, maghiarizată și maghiarizatoare. Acești renegați s’au dovedit a fi în cursul vremii mai unguri chiar decât ungurii, și au asuprit cu mai multă asprime și cruzime poporul din sânul căruia se ridicaseră. Din familiile nobile atacate cu violență de Șincai, două mai au și astăzi urmași în județul nostru. Baronul Kemény dela Brancovenești și Teleky de lângă Tg.-Mureș. Strămoșii acestor baroni au fost de origine curat românească, dar de dragul situații-

lor și averilor oferite, s'au făcut maghiari. Veșnică rușine lor, și urmașilor lor! . . . George Șincai a luptat cu îndârjire și cu entuziasm și împotriva bisericii papale, care s'a pus în slujba ideilor politice maghiare și a avut o atitudine desaprobatoare față de trecerea unei părți a românilor ardeleni la biserica Romei. Văzuse clar necesitățile și idealurile istorice ale națiunii sale, care toate cereau imperios despărțirea de unguri. În cele trei sute de școli înființate de el, Șincai a răspândit manuale școlare — primele — cu caractere latine, în care limba românească strălucia în toată splendoarea ei. În toate aceste manuale — aspru cenzurate — Șincai a strecurat cu meșteșug ideile și năzuințele sale, ca să pătrundă — adânc în sufletul poporului. Mari năcazuri a îndurat din lipsa unui corp didactic energetic și priceput, căci pe aceia vreme dascălii dela biserică erau și învățători. George Șincai îi îndeamnă la muncă harnică și românească, cerând guvernului ca pe cei neascultători, să nu-i scutească de poveștile de care erau scutiți preoții și învățătorii. El cunoscuse în streinătate școli și culturi strălucite, și ardea de dorința ca și neamul

său să propășiască pe căile luminii și ale civilizației. Pentru îsbânda năzuințelor sale George Șincai venise în conflict cu multe fețe bisericești, și în special cu episcopul Ion Bob. Acest episcop era un om uricios și cu puțină învățătură. Era un dușman al inteligenței deosebite și al spiritului liberal de care erau pătrunși învățații școalei ardelene. Un dușman personal al acestora. Din acest motiv Petru Maior, George Șincai și Samuil Micu-Klein, părăsesc mănăstirea și călugăria la anul 1784. Dar pe când Maior retras la Reghin, iar Micu-Klein la Buda scapă de urgisirea dușmănosului episcop, George Șincai rămâne mereu în contact cu el, atrăgând asupra lui toată puterea de ură a răutăciosului Bob. Șincai nu era spiritul supus și ascultător care plăcea lui Bob. El era înzestrat cu o inteligență aleasă, cu o cultură superioară și cu un idealism sublim, încât în mintea lui nu încăpea idea unei plecări sub Bob. Mai intervin apoi și cererile lui Șincai pentru unele locuințe în favorul învățătorilor. Conflictul era deschis și Bob s'a dovedit cu această ocazie un suflet mic, un om neînțelegător și un rău român. El a început acțiunea pentru înlătură-

rea lui George Șincai din directoratul școlilor. Și vom vedea că spre nenorocirea neamului românesc, izbutește. Odată cu moartea protectorului său, Iosif II, poziția lui Șincai începe a se clătina. Nobilimea maghiară în mâinile căreia era guvernarea ardeleană, nu vedea cu ochi buni pe marele român George Șincai. Episcopul Bob a slujit deci cu hărnicie planurile dușmănoase ale Stăpânirii. În urma mai multor reclamații înaintate de episcop, George Șincai este suspendat din postul său la 1794, închis și cu un proces mizerabil înscenat. Episcopul Bob a spălat în acest proces toate rufele murdare din viața lui Șincai, exagerase toate slăbiciunile omenești ale acestuia, încât judecătorii îl scoaseră din postul său pentru totdeauna. Spiritul rău al episcopului triumfase. Astfel inteligența cea mai vie și mai activă a românilor din acele vremuri, inteligența creatoare, omul cel mai chemat pentru a organiza și a conduce o puternică mișcare culturală, omul cu atât de strălucite calități intelectuale, românul cu atât de mare inimă, era înlăturat pentru a potoli răutatea unui episcop dubios! Ce mare lovitură primise școala românească! George

Șincai rămase pe drumuri. El în loc să-și adune avere întemeia-se școli, scria cărți de școală, aduna documente și scria mereu la opera sa. Acum se afla în cea mai neagră mizerie. Ajunsese vagabond.

Cu ajutorul prietenilor săi George Șincai pleacă în 1796 la Viena, unde stăruie să fie numit din nou director. Cerere zadarnică. Șincai atunci se întoarce obosit și amărât, și intră, în 1797, la contele Daniil Vass, ca pedagog al copiilor acestuia, unde a stat 6 ani. În acest timp a lucrat mereu, a lucrat cu hărnicie și entuziasm la opera sa, marea „Cronică a Românilor și a altor neamuri.“ Se vede că a trăit aici mulțumit, și a putut lucra în liniște, căci iată ce zice el despre timpul petrecut în familia lui Vass: „De nu mi-ar fi stat familia aceasta într'ajutor, eu cu ajutorul românilor mei în veci n'aș fi scris cronica aceasta, ba doar aș fi și pârjolit-o de mult; atâta m'au năcăjit românii dela care am așteptat ajutor“. E sigur că aici a lucrat George Șincai cea mai mare parte din cronica sa. În 1803 terminând instrucția tinerilor Vass, vine la Oradea unde păstorea ca episcop prietenul său, Ignatie Dorobanțiu.

Din Oradea plecă la Buda, unde lucra amicul său Samuil Micu Klein. Aici cunoaște Șincai pe marii istorici ai neamului unguresc în frunte cu Engel, cu care se împrieteni studiind multe chestiuni împreună. Completează mereu „Cronica“, sperând că va putea să o tipărească de-grabă. Șincai nu bănuia pe atunci ce soartă va urmări pe „fătul“ său cum o numea el. La 1805 tipări din nou „*Elementa linguae Daco-Romanae*.“ Această carte a fost cea dintâi gramatică românească, și ea a deschis drumul celorlalte gramatici apărute mai târziu în Principate și Ardeal. Tot în Buda începe el și publicarea unor părți din „Cronică“, sub titlul de „Istoria Românilor“ la sfârșitul calendarului pe 1807, 1808, și 1809. În acest an George Șincai pleacă din Buda, și se duce la foștii săi elevi Vass, la Șinca comitatul Abani, din Ungaria. Aici lucrează mereu la opera sa, timp de doi ani. Simțind că îmbătrânește, George Șincai lucra cu multă râvnă, dorind să isprăvească această carte. După doi ani pleacă din nou la Oradea și deacolo spre Blaj. E cea mai tristă epocă din viața nefericită a lui George Șincai. Sărac, lipsit de un adăpost, bătrân fără

familie, pribeag, a purtat prin toate părțile umblate tezaurul idealului său, „Cronica“, în desagi. Această vestită „Cronică“, a încercat să o tipărească, deaceea o și transcrisese în latinește. Dar cenzura maghiară se exprimă astfel despre marea operă: „Cartea e vrednică de foc, iar autorul de spânzurătoare“. Această piedecă îl întristă foarte mult pe Șincai, care se întoarse din nou la elevii săi, unde muri la 2 Noembrie 1816. Chinuitul Șincai s'a stins, dar opera sa a rămas să pătimească mai departe. Trecând din mână, în mână, în diferite copii, „Cronica“ se tipări abia în anul 1852, cu concursul lui Grigore Ghica-Vodă din Moldova, sub supravegherea lui August Treboniu-Laurian.

„Cronica“ lui George Șincai e o lucrare vastă, care întrece toate încercările de istorie românească scrise până atunci. În aceasta stă marele merit și mândra strălucire a lui George Șincai. El e cel dintâi istoric al românilor de pretutindeni, cuprinzând în cartea sa întreaga viață românească, cu toată evoluția ei și cu toată năzuința ei spre viitor. Pentru a se putea înțelege îndrăsneța muncă închinată de George Șincai acestei opere, e destul să-i citez titlul:

„Hronica Românilor și a mai multor neamuri, încât au fost ele așa de amestecate cu Românii, cât lucrurile, întâmplările și faptele unora fără de ale altora nu se pot scrie pe înțeles, *după mai multe mii de autori, în cursul de 34 de ani culeasă.*“ Ah, dacă această carte ar fi putut apare în vremea lui Șincai, și încă scrisă în limba latină, ce sgomot ar fi făcut ea în lumea savanților Europei! Dar nenorocul a făcut ca cea mai inflăcărată carte a istoriei noastre, să apară abia după ce neamul românesc pornise în pas vijelios spre realizarea idealurilor sale. Incheiem aceste pagini cu cuvintele lui Ion Heliade Rădulescu, care a numit pe George Șincai „unul dintre cei mai mari Români, martir al românismului.“

III.

Alexandru Papiu Ilarian.

Un liceu, un bust și o monografie scrisă de profesorul Bujor, amintesc mureșenilor de trecerea prin Tg.-Mureș a celui mai demn și mai sincer urmaș al școalei ardelenе, de Alexandru-Papiu Ilarian. El reprezintă evoluția cea mai firească, și mai necesară, evoluția realizatoare a ideilor frământate de energia și idealismul școalei ardelenе, reprezentată de triumviratul providențial: Petru Maior, Samuil Micu, George Șincai. El a continuat drumul desemnat de ei, deschizând și întregind multe din năzuințele străluciților săi înaintași. Având norocul să trăiască în alte împrejurări decât ei, Al. Papiu-Ilarian a

avut orizonturile mai largi și acțiunile mai energice. A fost un luptător mai dârz, un revoluționar vijelios, un istoric cu perspective vaste, un om politic de cea mai înaltă concepție națională. Desigur, epitetul de om politic adăugat lui Al. Papiu-Ilarian, nu e de aceeași factură cu înțelesul banal de astăzi, ci în sensul înalt al politicei prevăzătoare. Al. Papiu-Ilarian a prevăzut, a simțit, a crezut și a acționat pentru realizarea Românei Mari. E un lucru pe care l-au prevăzut și alții, dar prevederea lui Al. Papiu-Ilarian a fost mai largă și mijloacele indicate de el mai aproape de realitate. Viața lui a fost o viață sbruciumată ca și a lui Șincai, și sfârșitul mai crud și mai trist decât al acestuia. Atât prin viață cât și prin moarte, s'a arătat a fi un om excepțional, s'a arătat a fi om mare. Pe acest om mare noi îl socotim un fiu al ținutului mureșan, îl socotim o figură mureșeană și încă una din cele mai mândre și mai strălucite. Totuș Al. Papiu Ilarian nu s'a născut în cuprinsul acestui județ, în care au văzut lumina zilei mării săi înaintași George Șincai și Petru Maior. Comuna copilăriei sale și a părinților săi, Budiul de câmpie, botezată acum cu numele lui, e așezată la marginea ju-

dețului Mureș, nu departe de Căpuș și aparține județului Turda. Comuna natală a lui Al. Papiu-Ilarian se află în județul Someș și se numește Bezded. La Bezded s'a născut, la Budiu a copilărit, dar originile familiei sale se găsesc totuși în județul Mureș. În lucrarea lui despre George Șincai, Al. Papiu-Ilarian ne mărturisește că bunicul său era dela Râciu, deci din județul Mureș. Ținând seama de această origine a familiei sale, având în vedere studiile făcute de Al. Papiu Ilarian la Tg.-Mureș, asupra cărora Dl. prof. Bujor dă interesante explicații, și mai ales gândindu-ne la opera patriotică înfăptuită de el în preajma revoluției dela 1848, la Tg.-Mureș, credem că nu greșim deloc, socotind pe Al. Papiu-Ilarian, ca figură mureșeană . . .

Asupra anului nașterii sale, s'au ivit numeroase controverse. Deși prin aceste „figuri“ noi nu intenționăm să facem istorie literară, servindu-ne de viața și opera lor numai ca material de propagandă culturală, credem totuș că e în interesul cititorilor să fixăm cât mai atent anul nașterii lui Al. Papiu-Ilarian. Această fixare ne poate justifica mai clar asupra importanței naționale ce-o reprezintă Al. Papiu-Ilarian. Incercăm să precizăm. Dl.

George Adamescu, în cartea Dsale „Bibliografie română vol. I.“ dă ca dată a nașterii anul 1823. Să vedem dacă această dată este adevărată. Unul din cei mai străluciți biografi a lui Al. Papiu-Ilarian, Ion Rațiu scriind despre contribuția lui Al. Papiu-Ilarian, la revoluția din 1848, afirmă că la aceea dată, „Papiu nu avea 20 de ani împliniți“. În acest caz ar trebui să fixăm ca dată a nașterii anul 1828. Dar pe epitaful întocmit de August Treboniu Laurian, în numele Academiei Române, epitaf săpat în monumentul de pe mormântul lui, vedem că este dat ca an al nașterii anul 1827. Având în vedere că la așezarea aceluia monument au veghiat bărbați distinși, ca Gheorghe Barițiu, cel care-l salutase la intrarea în Academie, și Iosif Hodoș, vărul său, avem toate motivele să credem că anul adevărat al nașterii lui Al. Papiu Ilarian este anul 1827, luna Septembrie în 27. De această părere este și prof. Bujor în monografia Dsale. Prin urmare, data pusă de Dl. Adamescu este greșită, cum greșită este și data pusă în manualele școlare, luată după Ion Rațiu, 1828. Dar Dl. Adamescu a greșit și cu anul morții — precum vom vedea mai târziu — pe care Dsa îl fixează la 1879 ...

Primii ani de școală Al. Papiu-Illarian îi petrece la Budiul de Câmpie, și apoi în anul 1838 vine la gimnaziul catolic din Tg.-Mureș. A învățat aici cinci ani. Dl. prof. Bujor cercetând arhivele școlii, a găsit în matricole însemnate date și aprecieri lăudabile asupra lui Al. Papiu-Illarian, pe care le-a și reprodus în întregime în monografia Dsale. În 1843 îl găsim la Cluj ca student în drept. Aici stă până la 1847. În acest timp pe lângă serioase studii, sufletul său entuziast a căutat să se manifeste și pe teren cultural și național, editând revista literară „Zorile“. Era prima lui operă românească, era semnalul zărilor cari îl vor găsi în anul celebru, 1848, la Târgu-Mureș ca avocat stagiar, alături de Avram Iancu, pe lângă Tabla regească. Minunată și binecuvântată întâlnire și tovărășie a acestor doi mari bărbați, cari vor avea în cursul vremii atitudini și sorți asemănătoare. Târgu-Mureșul le-a fost recunoscător amândorora, onorându-le amintirea cu statuile ce se găsesc astăzi în acel oraș. La Tg.-Mureș îl găsește pe Al. Papiu-Illarian marele capitol al vieții sale și în același timp epopeea măreață a neamului românesc. Aici îl găsește eroica revoluție dela 1848. Sufletul entuziast al lui

Al. Papiu Ilarian nu putea rămâne în afară de cutremurul vijeliei care înfiorase întregul neam românesc, pretinzând libertate și dreptate. Idealismul său înflăcărat a găsit în această revoluție prilejul binevenit de a-și manifesta cu energie și credință, gândurile și posibilitățile sale de acțiune. Două figuri mari au pregătit și realizat revoluția românească în acest colț de Ardeal, Al. Papiu-Ilarian și nefericitul prefect, Constantin Romanu-Vivu, pe care îl vom evoca într'un articol viitor. Unul pe teren intelectual, al doilea pe teren militar. Al. Papiu-Ilarian fiind în permanentă legătură cu comitetul organizator al revoluției românești, a împrăștiat gândul și necesitatea revoluției prin satele câmpiei și ale Mureșului de sus, și lui i se datorește în bună parte reușita adunării de pe Câmpia Libertății. Alături de marele Simon Bărnuțiu, tânărul practicant dela Tg.-Mureșului, a insuflat poporului român marea credință în isbândă, a făcut cunoscută marea lumină a adevărului românesc, și a entuziasmat poporul, făcându-l să alerge năvalnic, în ritmul libertății, spre altarul nădejdilor vii depe Câmpia libertății. Deși a fost cel mai tânăr dintre conducători, totuș faptele și inteligența lui l-au ridicat în

centrul tuturor inițiativelor și măsurilor luate de comitetul organizator. Ba putem spune că tocmai această tinerețe l-a făcut să fie mai energic și mai înfierbântat decât ceilalți conducători, cari erau în vorbirile și manifestările lor mai prudenți și mai moderați. În această revoluție Al. Papiu-Ilarian și-a arătat marea lui capacitate intelectuală și clocotitorul naționalism. A fost un revoluționar din cei mai energici și mai activi, isbutind să aducă la Blaj imense mulțimi de popor, cu toate piedecile puse de organele oficiale. Natural că un asemenea revoluționar ne înfricat și primejdios, trebuia să fie privit cu atenție și cu ură de către Unguri, cari neputându-se răsbuna pe Al. Papiu-Ilarian, s'au răsbunat pe tatăl său, preotul din Budiu. Astfel Al. Papiu Ilarian a plătit entuziasmul său revoluționar cu moartea chinuitoare a tatălui său și prin prigoana și suferința întregii sale familii . . .

După sfârșitul acelei sângeroase revoluții, Al. Papiu-Ilarian pleacă la studii în străinătate, împreună cu vărul său, *Iosif Hodoș*, însoțiți chiar de Simion Bărnăuțiu, care pleacă și el la studii. Asupra vieții sale ca student la Viena, și mai apoi la *Pavia*, ne dă interesante documente Dl. Dr. Coriolan Suciu. (*Soc.*

de mâine, IV. 49, 50. 1927). Din studiul Dsale cunoaştem o întreagă corespondenţă purtată între Al. Papiu Ilarian şi Consistoriul din Blaj privitoare la bursa pe care acest Consistor i-o acorda, precum şi asupra studiilor pe care le urma la Viena. Tot în studiul Dlui Coriolan Suciu mai găsim şi un certificat asupra purtării tatălui său, din care vedem sufletul profund românesc a preotului român, spânzurat de Unguri. Regretăm că din cauza spaţiului restrâns nu putem reproduce acest admirabil şi emoţionant certificat. La Viena, Al. Papiu Ilarian dă o nouă dovadă despre înaltul său suflet românesc, refuzând a purta decoraţia acordată de guvern pentru meritele sale din timpul revoluţiei. Aceeaş atitudine o va lua şi tovarăşul său de luptă şi de suferinţă, Avram Iancu. Aici scrie Al. Papiu Ilarian al II. tom din interesanta lui operă „*Istoria Românilor din Dacia superioară*“ (1852) Primul tom apăruse în 1848 tot la Viena. În această operă Al Papiu Ilarian înfăţişează întreagă viaţa ardeleană dela venirea Ungurilor, până la 1847. Istoricul român prezintă aici în culori sugestive, îndărătnica luptă dintre români şi minorităţile stăpânitoare. În special sunt evocate toate răscoalele împotriva tiraniei, şi crudele

nedreptăți ale Maghiarilor, Sașilor și Săcuilor. El plănuse această istorie împărțită în mai multe volume, tratând evenimentele până în epoca lui. Imprejurările l-au împiedecat de a isprăvi această operă, care ar fi fost o oglindă sinceră și completă a revoluției dela 1848, a inițiatorilor și a caracterului ei și mai apoi a efectelor produse de revoluție . . . După terminarea studiilor sale de drept, Al. Papiu-Illarian este chemat la Iași ca profesor la facultatea juridică. De acum începe activitatea sa politică, pe pământul Principatelor Unite care culminează prin memoriul înaintat lui Cuza Vodă la 1860. Dăm după un studiu al Dlui Lupaș, publicat tot în „Soc. de mâine“ (51—52, IV.) prima parte a acestui memoriu, privitor la politica internă :

1. să organizeze și sporească armata, apoi iarăș armata, în fine tot armata.

2. să câștige încrederea națiunii prin o bună administrațiune a dreptății.

3. să cerce în toate chipurile a câștiga inima poporului, împrumutând pe țărani.

- 4) să îngrijească de luminarea și creșterea națiunii în adevărat patriotism.

- 5) să sporească finanțele statului prin secularizarea averilor mânăstirești.

6. să pună capăt intrigilor perpetui, cari strică partea cea mai vitală a națiunii.

Din acest extras se vede clar înalta viziune politică a lui Al. Papiu Ilarian, care a văzut limpede orientarea cea bună a tînărului stat român. Cuza-Voda și-a făcut din realizarea acelor deziderate strălucitoarea cunună a rodnicei sale domnii. Credem că nu exagerăm când afirmăm că unul din cei mai influenți sfetnici ai lui Cuza a fost acest ardelean. Cuza l-a prețuit mult. Vedem aceasta imediat după suirea lui pe tron, când numește pe Al. Papiu Ilarian ca procurar general al Curții de Casație din București. Tot ca o dovadă a acestei prețuiri, îl vedem pe Al. Papiu Ilarian ca ministru de justiție, într'un cabinet Kogălniceanu. În această calitate a scris un interesant studiu asupra „*Răspunderii ministeriale*“ . . . Deși ocupat cu atât de însemnate dregătorii, totuș Al. Papiu-Ilarian găsește timp să se ocupe și de studiile sale istorice, tipărind în 1861, 1862, 1864, 3 volume din „*Tezaurul de monumente istorice pentru România.*“ Această importantă lucrare cuprinde 1200 de pagini, în care sunt adunate o mulțime de documente istorice, privitoare la istoria neamului românesc. Această lucrare e

fructul a 12 de ani de străduință și alergări prin țări streine, isbutind a câștiga prețioase documente necunoscute până atunci. Intâiul volum din „Tezaur“ cuprinde documente privitoare la domnia lui Mihai Viteazul. Al doilea volum aduce informații noi asupra diferitelor epoci din istoria Moldovei, în special Movileștii, apoi isvoare necunoscute despre răpirea Bucovinei, incursiune în istoria împărăției otomane și epoci din istoria Munteniei. Al treilea volum cuprinde o mulțime de acte cari aduc lămuriri interesante asupra raporturilor lui Petru Rareș cu Imperiul German. Pentru a câștiga acest „tezaur“ de documente, Al. Papiu Ilarian a scotocit multe biblioteci germane, italiene și polone. În acelaș timp tipărește în limbile: română, franceză, germană și italiană, cartea lui privitoare la *„Independența constituțională a Transilvaniei“*, arătând ilegalitatea stăpânirii Transilvaniei de către Unguri. Opera lui istorică i-a făcut un mare nume intelectual, încât este ales ca membru al Academiei Române. În această calitate rostește un impresionant discurs de recepție, evocând „Viața, opera și ideile lui George Șincai“. În acest discurs Al. Papiu Ilarian a făcut istoricul și a arătat importanța istorică a

școalei ardelenе. Acest discurs s'a tipărit în 1869, adăogându-se la el, mai multe anexe utile cunoașterii acelei epoci. A fost ultima lui operă mare. Munca prea intensă i-a istovit puterile, și în urma unui groasnic surmenaj, luminata minte a lui Al. Papiu Ilarian s'a întunecat pentru totdeauna la 1873. Al. Papiu-Ilarian a înebunit ca-și prietenul și tovarășul său, Avram Iancu. Au urmat apoi ani triști, ani dureroși de noapte pustie și amară, când sufletul marelui bărbat se descompunea, încetul, cu încetul, până la completa piăbușire în neant.

La 23 Oct. 1877 Al. Papiu Ilarian a murit. Deși această dată se găsește pe monumentul funerar, totuș Dl. Adamescu n'o primește, prelungind groznicia agoniei lui Al. Papiu-Ilarian cu încă doi ani, până 1879, când crede Dsa că a murit. Revoluționarul dela 1848, istoricul adânc, românul vizionar, omul nefericit, toate acestea au făcut din Al. Papiu Ilarian o figură mare, o figură luminoasă. Integrat în seria marilor cărturari ai culturii române, opera lui e o podoabă de frumusețe, de adevăr, de românism. Viața lui curată și rodnică, un exemplu strălucit, moartea lui o pioasă închinare la mormântul din Sibiu.

IV.

Constantin Romanu-Vivu.

Sbuciumul și moartea acestui martir reprezintă capitolul cel mai trist și mai întunecat al „figurilor mureșene“. Constantin Romanu a plătit prin cea mai grozavă suferință fizică și sufletească, curajul acțiunii și ideilor sale în vijelioasa vâltoare dela 1848. A fost o figură energetică și luminoasă, un bărbat în care virtuțile strămoșești s'au întrupat cu prisosință, un luptător îndârjit pentru unirea neamului, un pribeag și un idealist, un erou și un martir.

Astăzi un uitat, un nedreptățit, un mormânt fără cruce și fără cununi.

E cea mai complectă „figură“ a Mureșului : prin naștere, prin faptă, prin moarte.

E viteazul, din această regiune, care prin sângele lui a înroșit aurora unirii și libertății noastre naționale.

Lui Constantin Romanu smerită închinare ; visurilor lui — săvârșite astăzi —

suprem devotament ; viața lui vrednică pildă ; moartea lui, fierbinte aducere aminte ; mormântul lui rușine și nemângâiere !

Asupra vieții, idealurilor, faptelor și morții lui s'a aplecat inima și mintea profesorului universitar, Dl. Silviu Dragomir, care și-a onorat intrarea în Academia Română vorbind despre Constantin Romanu. Din pâcelele vremii a scos la lumină povestea unui martir, însuflind simțirea unei năzuință și dând strălucirea cuvenită unui erou.

Constantin Romanu s'a născut în comuna Pintic, de lângă orașelul Teaca. Anul nașterii este necunoscut, sau foarte greu de precizat. Biograful său, Dl. Dragomir, află că în 1842 a fost înscris la seminarul teologic din Blaj, având 21 de ani. În acest caz urmează că este născut la 1821, adică în anul năpraznicului sfârșit al lui Tudor Vladimirescu, a cărui soartă o va urma cu atâta urgie și eroul mureșan.

Dacă ar fi să acceptăm metempsichoza atunci am admite fără nici-o rezervă că spiritul lui Tudor Vladimirescu a prins viață nouă în Constantin Romanu. Prea se aseamănă tragicul celor două vieți, prea au sfârșit identic, uciși mișelește pentru a nu ne gândi la aceste dureroase asemănări.

La seminar a stat puțin, căci izbucnind un conflict între episcopul Lemeny — care a continuat rolul urât al lui Bob — și un grup de profesori în frunte cu Simion Bărnuțiu, care apoi a trebuit să plece, au fost eliminați din școală pentru rebeliune. După plecarea din seminar, care l-a durut mult pe tânărul Romanu, acesta a părăsit Ardealul, și ajungând la București a fost angajat ca profesor la un pension.

Aici se plămădește înfocatul ideal al lui Constantin Romanu, în contactul cu marile figuri ale Munteniei revoluționare, dintre cari el a cunoscut mai intim pe Nicolae Bălcescu și pe frații Golești. Alături de Ion Maiorescu și de Aug. Treboniu Laurian, noul venit reprezenta aici noua școală românească, pornită din Ardeal de către Gheorghe Lazăr. În scurtul timp cât a stat în București, Constantin Romanu și-a făcut întinse relații, bucurându-se de distinse aprecieri. Sufletul lui sensibil vibra în spiritul renașterii naționale, în spiritul nou ce cuprindea tot mai multe inimi, propovăduit de mințile îndrăznețe ale celor ce doreau o orientare nouă vieții românești. Constantin Romanu i-a cunoscut, i-a înțeles, i-a iubit și a călcat pe urmele lor. Ochii lui erau însă me-

reu îndreptați spre Ardeal. Suntem în preajma lui 1848.

O generație vijelioasă și dârză se înfiora de răsunetul libertății ce venea din veacuri. O frământare răscolitoare cuprinsese toate inimile românești. Toate se entuziasmau de idealurile libertății. Ecourile revoluției franceze înflăcăraseră pe toți românii; ardeleni, munteni, moldoveni, toți se agitau și se organizau pentru lupta românismului.

În aceste vremuri sufletul lui Constantin Romanu ardea. Lăsase în Ardeal atâția prieteni cari erau acum frământătorii ideilor revoluționare: găsisse în București o atmosferă atât de prielnică revoluției, încât chemările idealului național îl cuprinseseră în vraja lor înfierbântată. Veni în Ardealul copilăriei sale. Aici fostul său profesor, Simion Bărnuțiu, ridicase steagul revendicărilor naționale și chema tinerimea la luptă: veșnica tine ime a tuturor orientărilor noi, a tuturor biruințelor vii, a tuturor valurilor neînfrânte. Constantin Romanu fu din prima zi alături de marele român ale cărui păreri și atitudini le împărtășia cu atâta curaj.

În organizarea revoluției a avut un rol de o deosebită importanță. Intervenind între

membri comitetului revoluționar unele neînțelegeri, pe chestiuni confesionale, el se ridică cu îndrăsneală și arată că nu chestiunea confesională primează acum, ci cea națională. La adunarea națională de pe Câmpia Libertății, unde a fâlfâit în plesne de flăcări spiritul înviorător al lui Bărnăuțiu, Constantin Romanu fu ales în delegația ce trebuia să se prezinte împăratului, alături de tinerii săi tovarăși: Al. Papiu Ilarian, Avram Iancu, etc. Fruntașii Ardealului, în frunte cu episcopii Șaguna și Lemeny, sperau să-și câștige drepturile prin diplomație și bună înțelegere. Împăratul speriat de sgomotul maghiar, ezita să se pronunțe. Ii era teamă. Ungurii hotărâseră unirea Transilvaniei cu patria lor. Conducătorii rămăseseră nedumeriți. Acțiunea românească ajunsese la un punct mort. Entuziasmul și clocotul dela început se topise în interminabile pertractări. Un scepticism momentan ostenise inimile. Constantin Romanu suferea. El voise un iureș cutropitor al răsunării seculare, în urma căruia neamul românesc să se înalțe ca un codru falnic. Voise o deslănțuire violentă care să curme năpraznic umilințele noastre. Voise, sperase, luptase și totuș dușmanul rămăsesese stăpân. În fața acestei situații neașteptate, tânărul revolu-

ționar trecu iarăși Carpații pentru a participa la revoluția de acolo, cutreerând satele semănând semințele idealului național. În acelaș timp purtă o intensă corespondență cu tovarășii săi din Ardeal.

Aceștia erau încă în așteptare și nedumerire. Această pasivitate care îl duruse pe Constantin Romanu și-l făcuse să treacă Carpații, îl enervă și-l'nemulțumi și pe înviforatul Avram Iancu. Deacum începe rolul eroid a Craiului Munților. Strigătul său aruncat în fața comitetului era irevocabil și cătrănit de amenințări : „Vorbiți, vorbiți, eu mă duc în munți să fac revoluție“. Și Avram Iancu a plecat în munți, la Moții lui dragi și învrăjbiți, și a făcut revoluție.

Ardealul fu pătruns în toate fibrele sale de agitația ce cutremura un neam întreg. S'au înrolat pentru libertate și dreptate toți locuitorii satelor cutreerate de Horia cu 64 de ani mai înainte. Cugetele ardeau, brațele se înarmau, satele așteptau comanda și jertfa. Avram Iancu scosese din umbra codrului o armată întreagă. Oștile maghiare ce pătrunseseră în munți fură zdrobite, iar rămășițele lor se retrăgeau istovite. După secolii de adormire, neamul românesc își făcea din nou

probele de vitejie. Ardealul se încleștase la luptă năpraznică împotriva dușmanului de veacuri. S'au trăit atunci zile de aprigă nădejde. Revoluția din Moldova eșuase dela început. Muntenii fură siliți în fața amenințărilor rusești și turcești să se astâmpere deocamdată. Alecu Russo și Nicolae Bălcescu vin în Ardeal. Aici se frământa acum mai energic sufletul neamului. Ar fi putut lipsi din această vâltoare, Constantin Romanu ?

El veni și numai decât îi fu încredințată comanda legiunei a XII, din regiunea Reghinului, formată din 104 comune. Era prefect. Deacum înainte își adaugă numelui său și pe acela de *Vivu*. Convins de seriozitatea rolului ce-i fu încredințat, el își organizează cu multă inimă o legiune formată din 1500 de ostași, mobilizați pentru libertatea și dreptatea neamului românesc. Cu acești oameni, cari se sporiau mereu, Constantin Romanu a plecat să înfrunte bandele secuiești ce se revărsaseră ca un puhoiu pustiitor și ucigaș peste satele românești din josul Tg.-Mureșului. Bine înarmate, cu puști și arme militare bandele dușmane prădau și ucideau cu violență smeritele rezistențe ce le ridicară acele sate. Mulți români pieriră, mulți tineri, multe nădejdi. Cu

puhoiul acestei bande s'au ciocnit legionarii lui Constantin Romanu. Iată cum înfățișează Dl. Silviu Dragomir, bătălia : „La Ațintiș și Cecălaca fură isbiți la 31 Octomvrie de legiunea lui Roman. De astădată gloatele române smulseră învingerea completă și Săcuii decimați, s'au retras în plină debandadă. În zadar încercă atunci contele Lazar în trei zile consecutive, să rupă cordonul de fier și să-și facă trecătoare peste Mureș. Toate atacurile fură înecate în sânge și unul după altul, trei poduri bătute în pripă, fură distruse de legionari. În 3 Noembrie întreaga coloană a Secuilor se retrăgea în fugă spre Iernut și Târgul-Mureșului, lăsând în mâna Românilor o imensă pradă, tot rodul jafurilor barbare, în 5 Noemvrie, când gloatele de pe Târnavă Mică de sub conducerea tribunilor Bianu și Nicolae Pop, sprijinite de câteva detașamente de soldați reguțați, reunite cu legiunea a XII.-a, îi înconjură la Iernut și Cuci, brigada săcuiască fu complet distrusă, husarii lor, împreună cu căpitanul Pünkösdy, fură luați prizonieri, iar comisarul guvernului abia isbuti să se strecoare la Târgul-Mureșului și de acolo spre secuime“. Astfel și-a început cariera de prefect Constantin Romanu-Vivu.

După această strălucită faptă de arme, una din cele mai frumoase din revoluția dela 1848, prefectul porni să-și organizeze regiunea. Din românii din jurul Reghinului și depe la Teaca și-a făurit o oștire pe care se străduia să o instruiască chibzuit, să o înarmeze, și să o pregătească pentru atacurile ce se puteau ivi în fiecare moment. Când se crezu destul de stăpân pe forțele sale, prefectul Roman porni în spre Gurghiu unde dezarmă pe Săcuii agitați și apoi pe Valea Mureșului. Desigur că aceste dezarmări au pretins mult curaj și tact. În urma acestei stăruinți întreaga sa regiune era pacificată, și singurele forțe armate erau cele românești și cele imperiale. În urma acestei activități eroice, fruct al minunatului său talent de organizator și a tenacității sale, Constantin Romanu-Vivu în fruntea trupelor sale se îndreptă spre Târgu-Mureș. Neavând curajul unei rezistențe în fața dârjiilor români și a eroicului lor prefect, cetatea maghiară își deschise porțile și astfel legionarii mureșeni intrară în Târgu-Mureș ca biruitori.

Dar timpul libertății naționale și al dreptății pentru neamul nostru încă nu sosise. Jertfele nu fuseseră destul de scumpe, sânge

trebuia să mai curgă, lacrimi să mai întristeze ochii, și astfel soarta a amânat pentru mai târziu realizarea visurilor românești.

Biruințele lui Constantin Romanu-Vivu au trebuit să se plece în fața invaziei maghiare ce venia cutropitoare din regiunea câmpiei. Trupele imperiale nu putură opune rezistență și au fost silite să se retragă. Fiara maghiară se ridica turbată.

Constantin Romanu-Vivu se retrase pe Valea Mureșului în sus spre Toplița, iar într'o noapte târzie, fără pază și fără tovarăși numeroși, fu prins împreună cu câțiva din credincioșii săi tribuni. În modul cel mai barbar și mai rușinos fură transportați pe jos la Târgu-Mureșului, și aruncați la închisoare.

După un simulacru de judecată în care judecătorii săi n'au putut face dintr'un erou un bandit, a fost trimis în spre Debrețin. Gândul judecătorilor săi era însă altul; voiau să-l omoare fără sentință. Acest capitol din viața nefericitului prefect a fost reconstituit, — după memorii contemporane — de Dl. Aurel Filimon, directorul Muzeului din Tg.-Mureș, și un fragment a fost publicat de Dsa în ziarul „Credința“ din Reghin.

Din articolul publicat de Dl. Filimon se vede cum Constantin Romanu-Vivu, împreună cu soții săi, în loc să fie expediați în josul Mureșului spre Debrețin, au fost porniți pe șoseaua ce duce spre Mureș în sus.

La pășirea pe hotarul comunei Sângeorgiu, o bandă de bătăuși urlători s'au năpustit asupra dezarmaților prizonieri, și în modul cel mai barbar i-au omorât. Trupurile lor au rămas câteva zile pradă rușinii și nelegiurii în șanțul drumului.

N'au avut niciodată un mormânt cinstit și nici o cruce nu le-a umbrît țărâna trupurilor.

Astfel a fost viața, lupta și moartea prefectului Constantin Romanu-Vivu, omorît de unguri în 1849.

O placă comemorativă așezată de stăpânirea românească pe zidul școlii primare de lângă piața Sfântul Gheorghe din Tg.-Mureș, amintește trecătorilor de tragica lui moarte.

Atât.

Mormântul său nici până astăzi n'a fost edificat în piatră și asupra lui încă n'a fost așezat un monument.

Această uitare e o rușine pe care viitorul și oamenii va trebui să o îndrepte.

Noi am scris aceste pagini fără nici-o pretenție istorică, ci conduși de fierbinte dorință ca numele eroului martir să nu rămână necunoscut, și că tineretul acestui ținut să nu uite a lua pildă din vrednicia lui Constantin Romanu-Vivu.

V.

Baronul Vasile Pop.

„Omul cel mai nobil, Românul
cel mai brav și conducătorul
cel mai înțelept.“

(Jacob Bologa).

Din glorioasa pleiadă de bărbați străluciți pe care i-a avut Ardealul, în jumătatea a doua a secolului trecut, numele Baronului Vasile Pop e dintre cele mai ilustre și mai respectate. A fost un bărbat înzestrat cu puternice însușiri de ordin intelectual, împletite cu frumusețea mândră a unui caracter moral, cari l-au făcut să urce pe culmi înalte în ierarchia administrativă a imperiului habsburgic, și să ajungă în fruntea „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român“. A isbutit, într'o vreme când neamul său sângera sub biciul robiei, să se înalțe ca un stejar vânjos și să poarte, până la treptele tronului imperial, trăinicia și mândria calităților sufletului românesc. Adăugat în șirul „figurilor mureșene“, Baronul Vasile Pop strălucește prin

lumina frumoasei sale vieți și prin mândria ascensiunii sale sociale. El n'a fost mânuitor de condei ca Petru Maior, George Șincai și Al. Papiu Ilarian; n'a fost nici căpitan viteaz ca nefericitul Constantin Romanu-Vivu; dar el a întrupat cu măreție calitățile și forțele de natură civică ale neamului său, precum și hărnicia dârză de a fi binefăcător și conducător al acestui neam . . .

Baronul Vasile Pop nu e născut pe pământul ținutului mureșan, dar e „al nostru“ fiindcă a petrecut la Târgu-Mureș și Reghin o însemnată parte a vieții sale, și mai ales fiindcă osemintele lui se odihnesc în cimitirul bisericii unite din Reghin. E născut în satul Berind, din jurul Clujului în ziua de Crăciun a anului 1818, ca al doilea fiu al preotului Ananie Pop. Ursitoarele ce se vor fi coborât la căpătâiul leagănului său, în freamăt de colindă, îi vor fi urat să aibă sănătate puternică, minte adâncă și limpede și în viața lui să se înalțe din treaptă în treaptă, până va ajunge deadreapta împăratului. Națiunea sa să-l venereze, iar urmașii să-i poarte vie amintire.

Urarea ursitoarelor s'a îndeplinit, căci Vasile a crescut sănătos și voinic, cu mintea

lui isteată a străbătut ca un luceafăr magnific prin școala primară, prin liceul piariștilor din Cluj cari l-au botezat Ladislau și prin seminarul „Sfânta Barbara“ din Viena. A venit apoi acasă, în Ardeal, unde-l chemau amintirile și datoria, iar în 1842 e profesor la Blaj de matematică și geometrie. În scurtul timp cât a funcționat ca profesor, a adus un mare serviciu școlii românești, el fiind primul care a învățat pe elevii liceului din Blaj geometria și matematica *numai* românește. Deși venit la Blaj prin bunăvoința Episcopului Leményi care-l trimisese și la Viena, totuși Vasile Pop a ajuns curând în conflict cu bătrânul vlădică. El fiind tânăr, cu dorinți și puteri de înnoire a vieții sociale și culturale a neamului său și fiind, pe deasupra, prieten cu Simion Bărnuțiu și cu tinerii profesori ce doriau un ritm nou în manifestările naționale, nu se putea împăca ușor cu mentalitatea opacă și maghiarofilă a episcopului său. Conflictul, după cum se știe, în deslegarea lui, oficială a dat câștig episcopului, iar tinerii răsvrățiți au trebuit să părăsească Blajul. Vasile Pop a venit atunci la Târgu-Mureș și s'a înscris „cancelist“ la „Tabla regească“. În 1848, primăvara, își luă diploma de avocat și se

stabili în Reghin, unde trăia logodnica sa Elena Oltean, fiica unui comerciant bogat. Revoluția l-a găsit tocmai când își serba cununia. În graba mare s'a refugiat spre Bistrița, unde i-a venit vestea jefuirii Reghinului de către bandele secuiești. La înapoirea din Bistrița a fost arestat și dus în temnița din Târgu-Mureș, unde se aflau sute de români. Când s'a potolit furtuna, Vasile Pop a fost numit comisar districtual la Reteag, în nordul Ardealului. Abia a stat aici un an și din pricina bunelor sale sentimente pentru poporul de jos, a fost transferat consilier la judecătoria din Bistrița.

Dar avându-se în vedere admirabilele sale calități, temeinica lui pregătire și uriașa putere de muncă, peste puțin timp a fost transferat la Sibiu, la Curtea superioară a Ardealului. Avansase repede și altul, în locul lui, s'ar fi mulțumit cu acest post râvnit de atâția. Dar Vasile Pop țintea mai sus și muncia, cu tărie, pentru a ajunge. Cucerindu-și un renume de învățat și integru jurist, fiind apreciat și stimat de superiorii săi, în 1859, a fost numit consilier de secțiune la Ministerul de justiție din Viena. În timpul cât a funcționat la Sibiu, a scris un „*Indreptariu în cauzele urbariale com-*

pus pentru poporul român din Ardeal și Ungaria". Această broșură a fost de un real folos pentru mulți împetricinați, lămurind temeiul juridic al chestiunilor urbaniale.

La Viena a avut un câmp larg de activitate, și după cum spune biograful său Dr. Ilie Dăianu, după care luăm o parte însemnată din aceste date, „*i-se dădură însărcinări de a pregăti proiecte de legi pentru organizarea justiției*“ din împărăție.

Datorită prestigului său și admirabilelor relații ce le făcuse la Viena, în 1861 a fost numit vicepreședinte al guvernului ardelean din Cluj, și președinte al Tribunalului suprem pentru Transilvania. Iată-l deci pe feciorul popii din Berind ajuns la cea mai înaltă treaptă socială și politică, la care un român nici n'ar fi putut visa măcar. Totuș Vasile Pop a ajuns pe această culme, spre onoarea neamului său de iobagi, dovedind că nici-o muncă și nici-o jertfă adusă cu deplină puritate și tărie de suflet, nu rămâne fără răsplată. Toți cei cari nutresc în sufletul lor nădejdi și visuri de mărire, să ia aminte la ascensiunea lui Vasile Pop și să învețe că isbânda nădejdirilor o aduce munca, stăruința și tăria sufletului...

Dar excepționalul Vasile Pop mai avea încă de urcat, îl așteptau onoruri mai înalte, mărire mare, la 1863 a fost onorat cu titlul de consilier intim al împăratului, iar peste un an decorat cu Coroana de fier, clasa II care-i aducea și rangul de baron. De-acum înainte Vasile Pop este „Excelența Sa Baronul Ladislau Vasile Pop“. În această calitate a luat parte la Dieta Transilvaniei, luptându-se cu îndârjire pentru drepturile neamului său. Națiunea română a avut în el un apărător energetic, demn, cu prestigiu, care impunea tuturor respect și bunăcuviință. Pentru această nobilă și dârză activitate a fost supra numit „Prometeul Român“ și „Atletul apărător al dreptului și dreptății.“

În aceste împrejurări, pentru a-l scoate pe Baronul Vasile Pop din arena luptelor, s'a vorbit un moment, după cum scrie Dl Dăianu, de numirea Baronului ca ministru de justiție. Faptul nu s'a îndeplinit, dar e o dovadă mai mult de prestigiul și încrederea de care se bucura Baronul român în cercurile diriguitoare ale imperiului.

După onorurile cu care împăratul și guvernanții l-au încărcat cu prisosință, neamul românesc din Ardeal a împletit și el pe tîm-

plele distinsului bărbat cununa admirației și recunoștinței sale, făcându-l în 1868, președinte al „Asociațiunii“. Era cel mai înalt post de onoare și de muncă, pe care îl aveam atunci pe terenul vieții culturale. El a fost încredințat Baronului Vasile Pop, tocmai pentru înaltul său prestigiu, pentru mintea lui luminată și pentru imensa lui putere de muncă.

În această calitate a desfășurat o intensă activitate, organizând „Asociațiunea“ și făcând-o cât mai accesibilă masselor largi ale țărânimii. Acestei țărârimi îi voia el un alt trai și o altă mentalitate, afirmând că „cultura poporului e întrebarea care trebuie să ne cuprindă toată atențiunea, tot cugetul și toată grija noastră“. Printre realizările sale ca președinte al „Asociațiunii“ amintim înființarea revistei „Transilvania,“ și organizarea „Asociațiunii“ pe baza „despărțămintelor“, ceea ce a dat un imbold puternic mișcării culturale, și a întărit mult „Asociațiunea“.

Sunt importante, și de o rară frumusețe, discursurile rostite de el ca președinte al „Asociațiunii“ și e un mare păcat că nu se găsesc adunate într'o broșura pentru a putea perpetua mai temenic amintirea și credințele Baronului Vasile Pop.

Viața acestui mare român s'a stins în 1875, tânăr încă, dar obosit de munca titanică cu care și-a deschis și împodobit drumul. A fost îngropat în cimitirul bisericii unite din Reghin, în cavoul familiei Oltean. Nici-un semn, nici-o inscripție nu amintește trecătorului importanța acestui cavou. Urările ursitoarelor s'au îndeplinit toate, afară de una: amintirea. Baronul Vasile Pop nu mai trăește în gândul urmașilor și uitarea și-a întins pânzele întunerecului peste strălucirea și activitatea lui.

Incheind aceste pagini modeste, în care desigur n'am putut cuprinde toată hărnicia și măreția Baronului Vasile Pop, adresăm conducătorilor județului și orașului Reghin, îndemnul de a sacrifica o părticică din bugetul respectiv, pentru a instala pe mormântul acestui mare bărbat o placă de marmoră cu inscripția cuvenită.

VI.

Virgil Onițiu.

*„Valoarea noastră intelectuală
și morală este relativă, ea
crește sau scade în raport
direct cu binele social, pe
care suntem în stare să-l
producem“.* (V. Onițiu.)

Am ținut să deschidem articolul nostru asupra lui Virgil Onițiu cu acest citat ales din splendidul discurs rostit la încheierea anului școlar 1911, la Brașov, pentru a preciza dela început poziția și cadrul în care voim să-l pomenim și să-l prezentăm. A fost un intelectual în sensul larg al cuvântului, un altruist rodnic, un profesor luminat și un desăvârșit român. Virgil Onițiu a apărut în viața publică a Ardealului la sfârșitul veacului încheiat, atunci când se punea cu mai multă severitate problema unei solide organizări culturale românești, pentru a putea înfrunța valul maghiarizator pe care Budapesta ni-l trimitea cu mai multă violență și ostilitate ca

oricând. — Insușirile lui de eminent organizator, talent literar, adânc cunoscător al problemelor culturale și capabil de realizări rodnice, s'au integrat în această năzuință târând după sine pârție de fapte. Societatea ardeleană trăia atunci o psihoză de neliniște, de frământări, procesul Memorandumului o sguiduise adânc și se căuta în mod tainic albia orientării viitoare. În această albie și-a turnat Virgil Onițiu toate darurile minții sale. El a înțeles că neamul nostru va progresa nu prin reforme intermitente și găunoase, ci prin continuarea activităților începute și preconizate de înaintași, și prin consolidarea așezămintelor noastre culturale. În linia acestei atitudini a muncit, a scris și a realizat Virgil Onițiu. A trăit modest, a muncit în tăcere și a murit la datorie. Ca om de înaltă cultură el și-a pus puterile în slujba „*Astrei*“ și a „*Societății pentru fond de teatru român*“; ca literat s'a ocupat de problemele literare discutându-le în articole de valoare. A fost însuș scriitor de bună literatură. Ca profesor a menținut și ridicat cu vrednicie prestigiul gimnaziului din Brașov și a publicat admirabile manuale școlare; iar ca român de seamă s'a dovedit în toate manifestările vieții sale publice.

Virgil Onițiu e coborîtor dintr'o familie fruntașă și s'a născut în Reghin la anul 1864. Februarie 6. A făcut studii strălucite la Sibiu, Seghedin, Budapesta și Viena. În urma studiilor sale a fost numit profesor la gimnaziul român din Brașov, în anul 1890. Pe atunci această școală era una din cele mai respectate, iar corpul ei profesoral era recrutat din elita profesorimii române. Elevii ieșiți dela gimnaziul din Brașov au urcat culmi înalte în viață. Amintim câțiva: Octavian Goga, Ion Lupaș, Mihai Popovici, Voicu Nițescu, etc. Dând dovezi de harnică muncă și înaltă pricepere, Virgil Onițiu e numit în 1894 director, funcție în care rămâne până la sfârșitul vieții sale.

Rolul lui, ca a multor alții din generația sa, a fost acela de a se risipi în multe direcții, pentru a deschide drumuri noi și a conserva tradiții nobile și de a crea o atmosferă culturală prielnică dezvoltării unui progres cultural și național. Ca tânăr student și profesor a scris literatură pură, schițe și nuvele. Calitățile sale de umorist și de meșteșugar priceput al frazei, atrag atenția lui *Titu Maiorescu*, care, într'un articol din 1897, vorbind de o *renaștere literară în Ardeal*, alături de *Gh.*

Coșbuc, Ion Popovici-Bănățeanul și Victor Vlad Delamarina, etc. îl înșirue, ca *promițătoare nădejde*, pe Virgil Onițiu. Iar *Ilarie Chendi*, în polemica ce poartă cu acest prilej cu Titu Maiorescu ale cărui păreri asupra literaturii ardelenene el le găsea prea optimiste, scria în „*Familia*“ din 3—15 Mai 1897, după ce atacă pe cei lăudați de Titu Maiorescu, că dintre toți cei lăudați „*rămâne D-nul Onițiu, cu ale cărui nuvele putem să ne mândrim.*“ Pentru cine cunoaște spiritul tăios al lui Chendi, aprecierea pe care el o face asupra lui Virgil Onițiu e o dovadă de talentul literar al acestuia. Schițele și nuvelele din acest timp și le-a adunat în 1897 în volumul „*De toate*“ a cărui lectură este foarte plăcută. Insistăm în special asupra a două nuvele din acel volum: „O seară literară musicală declamatorică în Șuntu-rug“ și „Epistula ad Carrabetium“ cari se disting din opera literară a lui Virgil Onițiu, ca cele mai isbutite. Spiritul clar văzător al tânărului scriitor observă, în evoluția culturală a vremii sale o lacună, un punct nevralgic, din existența căruia apăreau confuzii și fapte neplăcute. „Cei mai mulți dintre intelectualii noștri români nu cunosc trecutul nostru cultural și literar. Crescuți în covârșitoarea lor

majoritate în școale, în care nu se învață limba, literatura și cultura poporului românesc, ei ies în lupta vieții cu o cultură fără de nici o temelie *istorică* românească, adică fără de rădăcini în trecutul cultural și literar al neamului“. Din această situație care, în mare parte dăinuește și azi, atitudinea de aspră înfruntare pe care intelectualitatea română trebuia s'o aibă față de cultura maghiară, se prezenta timidă și cu orientare confuză. Pentru a înlătura această neștiință, Onițiu scrie prin ziarul „Românul“, sub pseudonimul V. Gilu, un ciclu viguros de articole, „o activitate de *popularizare* deci a *științei trecutului nostru cultural și literar*“. Din aceste articole, și din unele inedite, a întocmit o carte asupra literaturii noastre celei mai vechi, și a începutului limbii noastre literare. Cartea a tipărit-o în 1911, sub sugestivul nume: „*Din cele trecute vremi*“. În această carte el comentează și reproduce o serie importantă de texte vechi, din cronicari și din cărți de mult uitate, expunând ideile și rosturile cronicarilor prin prisma românismului. Această activitate a fost caracterizată de Alexandru Lapedatu în „*Transilvania*“ (No. 10) din Octombrie 1920, cu următoarele cuvinte: „Nimenea ca dânsul n'a știut să

desgroape din negura trecutului frământă-
rile și măririle slovei românești. Inviau în
graiul său maestru toți cărturarii și cântă-
reții trecutului nostru, înălțând inimile“ . . .

În acelaș timp a condus, în calitate de
vicepreședinte „Societatea pentru fond de
teatru român“, unde, printre alte, realizări, a
stăruit pentru apariția „*Revistei teatrale*“ a că-
rei prim număr a apărut la 1 Ianuarie 1913,
sub conducerea lui *Horia Petra-Petrescu*. În
această revistă a publicat Virgil Onițiu un
însemnat număr de recenzii, asupra pieselor
prezentate pentru societate. A scris el însuș o
piesă : „*In sat la Tânguiești*“, publicată mai
întâi în foiletonul „*Românului*“ și reprodusă
apoi de biblioteca populară a „*Astrei*“ (No.
19). La adunarea generală a societății, ținută
la Brașov în 5—18 Noembrie 1912, a rostit un
luminos discurs, adevărată pagină de antolo-
gie, în care îndeamnă lumea să se îndrepteze
spre idealism, fiindcă idealismul este, nota di-
vină în lumea vrerilor și datorințelor noastre;
tu idealism ești care ne înalți dela pământ
spre sferele mai înalte, de unde perspectiva
este mai largă, mai nemărginită și de unde nu
mai zăresc toate hârtoapele și mușuroaiele
din jurul realității terestre“. Într'un alt discurs

emoționant rostea aceste cuvinte care se potrivesc atât de bine și zilelor noastre: „Aruncați-vă privirea la raporturile de viață socială, cari bântue între intelectualii noștri. Sfâșieri și certe, ură și dușmăanii în cele mai multe centre de-ale noastre“. Intelectualii noștri nu încap întreolaltă și sănătate! Toți ne ținem că suntem cu stea în frunte, și de-aci invidia și ura dintre noi.“ Și mai departe: „Să cultivăm în școală și în casă spiritul de prietenie și colegialitate în tinerețea noastră, spiritul de jertfă a individului în fața obștei semenilor săi și sentimentul de nobilă disciplină, care consistă în datorința de-a munci acolo, unde ești pus, o muncă fără individie și fără ură față cu alții în alte situații, adică în alte posturi de muncă!...“

Intelectualul trebuie să-și risipească bogăția minții sale, fiindcă „un om foarte învățat, din a cărui învățătură nu profită nimeni nimic, nu se deosebește prin nimic de un om cu desăvârșire prost și neînvățat. Aceeaș beznă de întuneric îl împresoară și pe unul și pe altul“...

Înțeleptul altruist, care dădea atât de isbăvitoare învățături, și a cărui activitate publică a fost într'o atât de perfectă corespon-

dență cu ideologia lui intimă, a încetat să mai grăiască, să scrie și să mai gândească în ziua de 8–21 Octombrie 1915. Țărîna mormântului a cutropit una din cele mai superbe minți ale Ardealului. Sfârșim acest articol cu versurile marelui său prieten, Andrei Bârseanu :

*Nu plângeți pe omul cu suflet curat
La nouă viață de Domnul chemat.
Nu pierde bărbatul, ce 'n lume adună
De fapte mărețe o mândră cunună.
Acel, ce 'n virtute trăit-a încins,
Viează de-apururi, de moarte ne 'nvins !..*

Nicolae Petra Petrescu-Moșul

În numărul „Figurilor mureșene“, se înșirue cu falnică mândrie și impunătoare personalitate a lui Nicolae Petra Petrescu, care în timpurile antebelice, prin calitățile sale sufletești de o rară bogăție, stătea în fruntea intelectualității ardelen, fiind un luminat îndrumător a vieții economice și culturale. Spiritul lui organizator, și iubirea lui de neam, au dat o bogată contribuțiune la munca de organizare a vieții noastre publice, dinaintea Unirii. Numele lui adevărat, sau pseudonimul „Moșul“, era întâlnit zi de zi în coloanele multor organe publicistice de pe întreg cuprinsul Transilvaniei dinainte de războiu. O mulțime de probleme sociale, deslegate în mintea lui frământată de aprigul dor de a-și vedea îndrumată națiunea sa pe cele mai sigure căi de prosperare, sunt răspândite cu generozitate neîntrecută în „Foaia“ școlastică și în „Economul“ din Blaj, în „Telegraful Român“ și în „Observatorul“ din Sibiu, în „Gazeta Transilvaniei“ din Brașov, în „Familia“ din Oradea,

în „Amicul Familiei“ din Gherla, în „Revis-
ta Ilustrată“ din Bistrița etc. Acest nume era
cunoscut și în „Amicul Tinerimii“ din Bucu-
rești. Pretutindeni este, în acele timpuri, sti-
mat, iubit, ascultat și admirat pentru credința
lui plină de foc și adevăr, prin care aducea
îndrumările sale prețioase de întărire și înălțare
prin credință, și hărnicie.

Harnica și rodnică lui activitate ne face
să-l înșirăm alături de glorioasele figuri de-
scrise în această broșură, fiindcă din lumina
strălucitoare a sufletului său, și peste noi, cei
dela izvoarele Mureșului, se revarsă o rază
de mândrie, justificată prin aceiași origine a
leagănului comun.

Cum nici-o viață pământeană nu poate
fi deplin fericită, așa nici „Moșul“ n'a fost
scutit de greutățile și amărăciunile inerente
vieții, dar acestea nu au putut să-i împiedece
zelul său de muncă stăruitoare, nici să-i ză-
găzuiască dorul său neprihănit de a urca tot
mai sus calea ce duce către culmile adevăruri-
lor eterne. Răsărit din popor, inima lui cal-
dă și sufletul său generos, vibra cu o gingă-
șie explicabilă în mod deosebit pentru toate
problemele poporului de la sate. Mănat de

iresistibilul dor atavic, scria pentru săteni, descindea la sate, lua parte cu o bucurie curată la toate manifestațiunile lor sufletești, culturale, naționale, și economice. Intrat în biserica din sat, cânta în strană, citea cazaniile, talmăcea cuvintele sfintei Evanghelii, ținea conferințe educative înălțătoare de suflet, arăta concluziuni pline de învățăminte practice pentru ușurarea și înnobilarea vieții. Grație calităților sale admirabile era iubit, apreciat, ascultat și stimat pretutindenea și de toți cari aveau fericirea să se împărtășească de căldura și lumina apropierei personalității sale, sau a scrisului său, din slovele căruia emana exact aceiași vrajă și acelaș farmec convingător prin adevăr, prin credință și prin bunătate. Iată pentruce i s'a dat bine meritatul titlu, încă în tinerețe „Amicul poporului“.

S'a născut în județul nostru, în Mureș, în frunțașă comună de pe valea Gurghiului, Ibănești, care pe lângă numărul mare a locuitorilor din sat, are suflete creștinești poate în număr și mai mare răzläțite pe toate vâlcelele și isvoarele numeroase de la pădure. „Pe una din acestea vâlcele, zisă,, Petroasa“, în-

tr'o casă țărănească de pe o gură de plai, acoperită vara cu pitorescul covor de flori de munte, în anul 1848 (7 Nov.) s'a născut Nicolae Petra Petrescu (de pe Petroasa). Tatăl său Avram, era un țăran deștept, care pe lângă economia lui, se îndeletnicea și cu o ramură bănoasă de industrie specifică românilor din Ibănești: Piuăritul, ba a purtat și funcțiunea de casier comunal (colector) și avea și cârciumă.

Având 10 copii, ca un tată înțelept, trebuia să muncească cu dărză hărnicie, pentru a îmbrăca și hrăni o casă cu mare cuvântare de copii, dar nu voia nici să cadă vreo umbră asupra mândriei familiare, care de mulți ani era prima familie în sat. Dovadă că ținea cu mândrie la renume este și *dorința* lui de a vedea om învățat și preot pe fiul său Nicolae. Cu acest gând luminat și cu această caldă dorință duce pe Nicolae, care s'a evidențiat a avea minte ageră, la gimnaziul din Reghin. Dar aici nu face decât 2 clase, deși cu clasificare eminentă, înțeleptul țăran pentru a feri pe fiul său de contactul zilnic cu Ibăștenii îl duce la școala germană din Bistrița, ca aici neturburat, să-și însușeas-

că limba germană, de care avea mai târziu nevoie. După ce învață aici 3 ani germana, trece la *mica-Romă* a românismului, la Blaj.

Smerita lui blândețe este câștigată de un suflet mare și ales; Prepositul I. M. Moldovan. Ajunge un fel de secretar intim a lui Moldovan, membru al Academiei-Române și mai târziu președintele „Astrei“; trăește, învață, doarme în aceeași cameră de seminar cu marele protector și filantrop. Aici se aprinde dorința ferbinte în sufletul său de a deveni „Amicul-poporului“ oropsit.

După absolvirea școlilor de Blaj, fiind clasificat între cei mai buni, pleacă la Sibiu cu dorința de a se înscrie la teologie, dar marele cunoscător de oameni, Mitropolitul Șaguna, văzând-i certificatul de școală prea eminent, refuză a-l primi, spunându-i că ar fi păcat de el și pierdere pentru neam, dacă s'ar îngropa, ca preot, în vreo parohie ascuns, ci l-a sfătuit să îmbrățișeze alte studii mai înalte, prin care ar putea aduce neamului servicii incomparabil mai înălțătoare. Durere, tânărul nu dispunea de mijloace în vederea acestui scop. Deși nu este primit în seminar, rămâne în Sibiu, susținându-și existența din

lecțiuni și meditații, urmează cursurile teologice și se înscrie în acelaș timp și la Academia de drept care exista în acele timpuri la Sibiu. Abia după trecerea primului semestru, marele Șaguna văzând zelul îndoit al lui Petrescu, a dispus să fie primit în seminar, unde avea întreținerea gratuită.

În timp ce studia teologia și dreptul, începe și activitatea sa de interes public și general. Colaborează cu Visarion Roman la redactarea calendarului „Amicul-poporului“ și la organele de publicitate amintite deja.

Nici dorința tatălui său de a-și vedea fiul preot în Ibănești, nu s'a împlinit. O mângâiere totuș au primit și așteptările familiei Petra și în această privință: un alt fiu, tot cu numele Petra, din marea familie, ajunge preot în Ibănești. Iar Nicolae, grație zelului său de muncă și grație legăturilor de prietenie cu V. Roman, întră la primul institut românesc de credit și economii: *Albina*, care atunci începe ființa sa binecuvântată pentru viața economică-românească, sub conducerea neobositului V. Roman (director) N. P. Petrescu (contabil) și Zidu (copist).

De la înființarea acestei instituțiuni de mare importanță, N. P. Petrescu până la moartea lui, i-a fost neîncetat cel mai devotat slujitor. Crescând ramificațiunile bogate ale acestui arbore puternic de economie, se înființează o filială a *Albinei* la Brașov și în fruntea ei găsim director pe N. P. Petrescu, care aici nu lucrează numai la întărirea economică a neamului pe care îl iubea și a cărui fiu se mândrea a fi, ci cu acelaș zel lucrează și la întărirea neamului prin cultură. Intemeiază și conduce aici căminul ucenicilor români, care devine o citadelă eroică în lupta de întărire a vieții industriale și comerciale românești. N. P. Petrescu a fost amicul și părintele meseriașilor români.

A știut să-și servească neamul și în sfera literaturii : găsim aici un viguros și sănătos talent de îndrumare și de întărire în iubirea neamului.

Prin „*Biografii romane*“, după *Grübe* vrea să evite calea de rătăcire prin desnaționalizare. Scrie un *Studiu de economie națională*, prima lucrare la noi în această materie, deschide ochii românilor spre economia națională.

In munți, este o scenă dramatică în care-și arată originea sa de muntean.

În Brașov cunoaște frumusețea suavă a operelor scrise de regretatul profesor de muzică de la școlile din Brașov, Ciprian Porumbescu, și scrie un admirabil studiu asupra lui.

Satul cu comorile și Povestiri este o carte plină cu învățături rupte din sufletul său curat și prevăzător.

Asociațiunea pentru sprijinirea învățăcelilor și sodalilor români din Brașov, ne arată sufletul său frământat de problema întemeierii comerțului și industriei românești.

Compas—românesc, o operă vastă în care se descrie viața bancară întreagă cu multiplele ei cerințe.

Ca cel mai vechi funcționar al băncii Albina, este încredințat să scrie *Monografia institutului Albina*.

După 1 Decembrie 1918, oricât ar fi arătat de alb capul și barba Moșului, inima întinerită sub farmecul visului strămoșesc împlinit, aleargă să lucreze la resortul prezidenției Consiliului-Direcție, pentru întărirea Patriei pe veci unită.

Dacă viața i-a rezervat mici neajunsuri, ba și suferințe, dezamăgiri și dureri, totuș, i-a încununat opera cu strălucitoare mângăiere. Bogat în fapte, stimat și iubit de toți, moare la Sibiu în anul 1923 fiind așezat lângă mormintele eroilor căzuți în anul 1916.

Erou era și el. A trăit, a suferit și a muncit pentru Neam, ca un erou.

Cartea s-a tipărit în 100 de exemplare, după originalul existent la Biblioteca Județeană Mureș, cu sprijinul Asociației Culturale „Constantin Romanu-Vivu” din municipiul Târgu-Mureș, președinte Constantin Valentin Bretfelean și Asociației Culturale „Sfântu Gheorghe” din comuna Sângeorgiu de Mureș, președinte Ilarie Gh. Opriș.

Târgu-Mureș,
26 iunie 2013.

